

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาถึงประสิทธิภาพของเอกสารเผยแพร่ที่เป็นภาษาถิ่น เพื่อใช้ในการสร้างความสนใจทัศนคติที่ดี และความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนที่ใช้ภาษาเขมร (สุรินทร์) เป็นภาษาในชีวิตประจำวัน โดยสร้างความสนใจและทัศนคติที่ดีต่อสื่อเอกสารภาษาถิ่นนี้ เพื่อให้เกิดความรู้ด้านสาธารณสุข เรื่องโรคท้องร่วง รู้ถึงผลเสียของการเป็นโรคท้องร่วง รู้จักป้องกันตนเองไม่ให้ เป็นโรค และรู้จักรักษาตนเองรวมถึงคนในครอบครัว ให้หายจากโรคในเบื้องต้นอย่างง่าย ๆ ก่อนที่โรคจะรุนแรง หรือก่อนนำส่งแพทย์ได้ โดยการปฏิบัติตามที่ได้เสนอไปในเอกสารเผยแพร่ภาษาถิ่น

ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมีทฤษฎี แนวความคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสนับสนุน แบ่งออกเป็น 5 แนวทางดังนี้คือ

1. การสื่อสารกับการพัฒนาประเทศ
 - 1.1 บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารในการพัฒนา
 - 1.2 ประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
 - 1.3 ประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
 - 1.4 การสื่อสารกับวัฒนธรรม
2. บทบาทหน้าที่ของสื่อในการพัฒนา
 - 2.1 หน้าที่ของสื่อในการพัฒนา
 - 2.2 สื่อเฉพาะกิจเพื่อการพัฒนา
 - 2.3 สื่อสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจกับการพัฒนาชนบท
3. การเปิดรับข่าวสาร
 - 3.1 การวิเคราะห์ผู้รับสาร
 - 3.2 การประเมินผู้รับสาร
 - 3.3 การรับสารในลักษณะของการอ่าน

4. ความรู้และทัศนคติ
 - 4.1 ความรู้
 - 4.2 ทัศนคติ
5. แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 แนวความคิด เรื่องความ เชื่อทางสุขภาพ
 - 5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสื่อสารกับการพัฒนาประเทศ

สภาพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาประเทศไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจน เป็นการ เปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้น เพื่อให้มีระดับคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น และในกระบวนการ เปลี่ยนแปลงสังคมนั้น จะมีการสื่อสารหรือการ เผยแพร่ เป็นองค์ประกอบ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ว่าจะ เป็นรูปแบบใด จะต้องมี การสื่อสารเข้ามา เกี่ยวข้องด้วยเสมอ

ดังนั้น การสื่อสาร เพื่อพัฒนาจึงหมายถึง กระบวนการในการถ่ายทอดสารที่เป็นสิ่งใหม่ ความคิดใหม่ หรือนวัตกรรม จากผู้ส่งสารโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะ เปลี่ยนแปลงความรู้ หรือทัศนคติและ เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมที่สังเกต เห็นได้ของผู้รับสาร (Roger 1971:12-13)

Learner, P. และ Schramm ได้ให้ความหมายของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาไว้ว่า เป็นเครื่องมือของการสื่อสารโดยใช้ เทคโนโลยีพื้นฐาน อย่างไม่คำนึงถึงสาระและ เนื้อหาสาร โดยมุ่งที่จะสร้างสรรค์ตามคุณลักษณะ เฉพาะของสื่อแต่ละชนิด เพื่อก่อให้เกิดบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ในขณะที่เดียวกัน Cyder ก็ได้ให้ความหมายของการสื่อสารเพื่อการสนับสนุน การพัฒนาไว้ว่า เป็นการสื่อสารที่มีการกำหนดรูปแบบโดย เฉพาะ เพื่อใช้ในการสนับสนุนโครงการ การพัฒนาโครงการใดโครงการหนึ่ง (Jayaweera 1987: xviii) ในที่นี้เราสามารถแบ่งความ แตกต่างระหว่าง การสื่อสาร เพื่อการพัฒนา กับ การสื่อสาร เพื่อสนับสนุนการพัฒนาได้ดังนี้

ความแตกต่างระหว่างการสื่อสาร
เพื่อการพัฒนา กับ การสื่อสารเพื่อสนับสนุนการพัฒนา

การสื่อสาร เพื่อการพัฒนา	การสื่อสาร เพื่อสนับสนุนการพัฒนา
1. เป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในระดับประเทศ มหภาค	1. เป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในระดับจุลภาค หรือ ระดับท้องถิ่น
2. ทำหน้าที่ในทางอ้อมและมีลักษณะคลุมเครือ	2. ทำหน้าที่โดยตรง เกี่ยวข้องกับผลกระทบ และ หน้าที่ตามวัตถุประสงค์
3. ไม่มีการจำกัด เวลาที่แน่นอนและ เป็นลักษณะ ของการโน้มน้ำวจ	3. อยู่ในขอบเขตของ เวลาและ เป็นลักษณะของ การรณรงค์
4. มีความ เชื่อใน เรื่องของผลกระทบที่เกิดจาก คุณสมบัติของ เทคโนโลยี	4. มุ่งเน้นในส่วนที่เป็นสาร และระมัดระวังต่อ ส่วนที่เป็นเนื้อหา
5. ใช้ เฉพาะสื่อมวลชน	5. ใช้สื่อวัฒนธรรมทุกชนิด
6. มีลักษณะของการสั่งการจากบนลงล่างตาม ลำดับชั้น	6. เป็นลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์และอาศัยความ ร่วมมือ
7. ปัจจุบันไม่ เป็นที่ เชื่อถือ	7. ได้รับความ เชื่อถือและ เป็นที่ยอมรับของหน่วย งานพัฒนาระดับชาติและระหว่างประเทศ

(Jayaweera 1987 : xix)

การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพก็สามารถทำให้ เศรษฐกิจและสังคมพัฒนาได้ ในเรื่องนี้ Schramm (อ้างใน Kunczik 1984 : 122) ได้ยืนยันถึงความสำคัญของสื่อที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของทรัพยากรมนุษย์ไว้ว่า จะต้องมีการปรับรูปแบบของข่าวสารที่จะกระตุ้นให้เกิดทัศนคติ แบบแผนของสังคมและขนบธรรมเนียมของสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นการเตรียมประชาชนในการพัฒนา นอกจากนี้ยังต้องปรับปรุงในส่วนที่เกี่ยวกับการไหลของข่าวสาร ที่จะช่วยในการสร้างบรรยากาศในการพัฒนาประเทศอีกด้วย ในส่วนนี้ยูเนสโก ได้กำหนดความเหมาะสมของสื่อมวลชนต่อประชาชนไว้ว่า ประชาชนทุก ๆ 100 คน ควรจะมีหนังสือพิมพ์รายวัน 10 ฉบับ เครื่องรับวิทยุ 5 เครื่อง และเครื่องรับโทรทัศน์ 2 เครื่อง (Kunczik 1984 : 123)

1. บทบาทและหน้าที่ของการสื่อสารในการพัฒนา

ในสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลง หรือกำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนา การสื่อสาร โดยเฉพาะในส่วนของสื่อมวลชนมีบทบาทในการเตรียมประชาชนให้พร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ทักษะ และวิธีการปฏิบัติ นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริม สนับสนุน และขยายงานพัฒนาออกไปให้กว้างขวาง โดยการนี้ ประมะ สตะ เวทิน (2529 : 147-149) ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารทำหน้าที่ 3 ประการคือ

1.1 หน้าที่ในการให้ข่าวสาร โดยเป็นการเน้นย้ำ หรือเป็นการแสดงบทบาทในการให้ข่าวสารในลักษณะของการสร้างบรรยากาศของการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรู้สึก เกิดความตระหนักรู้ เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลง ข่าวสารที่เสนอจึงเป็นเรื่องของการพัฒนา เช่น ข่าวหรือภาพของสังคมอื่นที่เจริญกว่า เป็นต้น เมื่อประชาชนรับรู้ข่าวสารแล้วก็จะเกิดการเปรียบเทียบกันเอง

1.2 หน้าที่ในการชักจูงใจ บทบาทของการสื่อสารในหน้าที่นี้ จะแตกต่างจากสภาวะปกติของสังคม คือ เป็นหน้าที่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นบทบาทของการสื่อสารจึงเป็นการชักจูงใจที่มุ่งไปสู่เรื่องของการพัฒนา โดยสื่อมวลชนที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมาก จะช่วยชี้แนะแสดงความคิดเห็นสนับสนุนโครงการ แผนงานที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา เป็นประโยชน์ของการยอมรับเอางานพัฒนาไปใช้ การชักจูงใจนี้มีจุดมุ่งหมายสุดท้ายคือให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างจริงจัง ซึ่งถือ เป็นขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีความสำคัญ

1.3 หน้าที่ในการให้ความรู้และการศึกษา เมื่อประชาชนมีความตระหนักรู้ ยานอยากมีชีวิตที่ดีและความ เป็นอยู่ดีขึ้นหลังจากได้รับข่าวสารแล้ว การสื่อสารจะต้องสอนให้คนมีความรู้ ความสามารถ ในอันที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ และเมื่อประชาชนเกิดการเรียนรู้แล้วก็จะเกิดการปฏิบัติ

2. ประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ในส่วนที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพของการสื่อสารนั้น เมื่อพิจารณาจากแบบจำลองการสื่อสารของ Berlo (1960 : 41-70) จะเห็นว่าการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสาร โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสาร เขาได้กล่าวไว้ในส่วนนี้ว่า สาร (message) ที่มีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับ

2.1 เนื้อหาสาร (Content) เป็นเรื่องราวที่ผู้ส่งสารต้องการให้ผู้รับสาร ได้รับรู้ เข้าใจ และอาจนำไปปฏิบัติ

2.2 การจัดสาร (Treatment) เป็นการจัดเรียงลำดับสารให้สะดวก เข้าใจง่าย เพื่อให้ผู้รับสารจะได้ไม่ต้องใช้ความพยายาม ในการทำความเข้าใจในเนื้อหาสาร มากนัก

2.3 รหัสสาร (Code) หมายถึง ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน และอวัจนภาษา ซึ่งได้แก่ การจัดหน้า การวางภาพ ขนาดตัวอักษร ที่ใช้ในการสื่อสารนั้นจะต้องดูสวยงามชัดเจน และเข้าใจง่าย

ทั้งนี้เนื้อหาสาร การจัดสาร และการเข้ารหัสสารนี้จะต้องคำนึงถึงส่วนที่เป็นองค์ประกอบย่อยและโครงสร้างในแต่ละส่วนของมันอีกด้วย

นอกจากนี้ ประสิทธิภาพของการสื่อสารในส่วนที่เป็นช่องทางในการรับสาร หรือสื่อ (Channel) นั้น ผู้รับสารจะรับสารโดยผ่านระบบประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของมนุษย์ ได้แก่

- ก. ทางตา (Seeing) ด้วยการมองเห็นสื่อที่ใช่ เช่น โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
- ข. ทางหู (Hearing) ด้วยการได้ยินสื่อที่ใช่ เช่น วิทยุ เทป บันทึกเสียง
- ค. ทางสัมผัส (Touching) ด้วยการทดลองใช้ปฏิบัติ
- ง. ทางจมูก (Smelling) ด้วยการดมกลิ่น
- จ. การชิมรส (Testing) ด้วยการทดลองชิม

การสื่อสารที่จะมีประสิทธิภาพนี้ยังขึ้นอยู่กับ การเลือกสื่อโดยพิจารณาจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

- ก. ความชอบในสื่อชนิดต่าง ๆ ของผู้รับสาร
- ข. สื่อที่จะมีผลกระทบต่อผู้รับสารมากที่สุด
- ค. สื่อที่ผู้ส่งสารสามารถนำมาปรับใช้ได้ตามวัตถุประสงค์มากที่สุด
- ง. สื่อที่มีความเหมาะสมกับ เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ

3. ประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ประสิทธิผลของการสื่อสารหมายถึง การได้รับสิ่งที่ต้องการ (Berlo 1960 : 40) นั่นคือ เมื่อผู้ทำการสื่อสารส่งสารที่ต้องการโน้มน้าวใจออกไปแล้ว ผู้รับสารเห็นด้วยและปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของสารนั้น แสดงว่าการสื่อสารนั้นมีประสิทธิผล เพราะผลที่เกิดขึ้นนั้นตรงกับความต้องการของผู้ส่งสาร

ในการสื่อสารนี้แม้ว่าสื่อชนิดต่าง ๆ จะมีความสามารถในการเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมาก แต่สื่อเหล่านี้ก็ไม่ได้มีประสิทธิผลทั้งหมด โดยเฉพาะในด้านการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล จากการศึกษาอิทธิพลของการสื่อสารมวลชนที่มีต่อบุคคลของ Klapper (อ้างใน เสถียร เขยประทับ 2532 : 12-22) เขาได้สรุปไว้เป็นหลักกว้าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถและข้อจำกัดของการสื่อสารมวลชนดังนี้

3.1 โดยปกติการสื่อสารมวลชนไม่ใช่สาเหตุที่สำคัญเพียงประการเดียวที่จะทำให้เกิดผลในผู้รับสาร โดยจะมีปัจจัยที่เป็นตัวกลาง 5 ประการ ซึ่งมีบทบาทในการลดความสามารถของสื่อมวลชนในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสาร คือ

ก. ทัศนคติและความเชื่อที่เป็นอยู่ในขณะนั้นของปัจเจกบุคคลมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนของบุคคลนั้น และต่อการศึกษาว่าสื่อมวลชนจะมีผลหรือมีอิทธิพลต่อบุคคลนั้น เนื่องจากอิทธิพลของกระบวนการเลือกเปิดรับสาร เลือกตีความสาร และเลือกจำสารของบุคคล ทั้งนี้บุคคล (จะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม) มีแนวโน้มที่จะเข้าถึงสารที่เข้ากันได้กับความคิดความเชื่อ หรือทัศนคติของตน ถ้าบุคคลต้องเผชิญกับสารที่ตรงข้ามหรือเข้ากันไม่ได้กับความคิดความเชื่อ และทัศนคติของตน บุคคลนั้นจะไม่สามารถตีความสารนั้นได้อย่างถูกต้อง หรืออาจจะบิดเบือนสารนั้น เพื่อให้เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติเดิมของตน นอกจากนี้ บุคคลยังมีแนวโน้มที่จะลืมสารที่เข้ากันไม่ได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตนเร็วกว่าสารที่เข้ากันได้ เพราะฉะนั้นบุคคลใดที่มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง จะเลือกเปิดรับสารที่เข้ากันได้กับแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงของตน

ข. อิทธิพลของกลุ่มที่แต่ละบุคคลเป็นสมาชิกอยู่ จากการวิจัยกลุ่ม เลิกพบว่าความเห็นของแต่ละบุคคลมักจะเป็นความเห็นของกลุ่มที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกอยู่

ค. อิทธิพลของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม เนื่องจากแต่ละคนมีความผูกพันกันด้วยสายใยของความเป็นมิตรภาพ ผลประโยชน์ร่วมกัน และความเห็นที่คล้ายคลึงกัน

ง. อิทธิพลของผู้นำความคิดเห็น ผู้นำความคิดเห็นมักจะมีความคิดเห็นไปในทางที่จะสนับสนุนผู้ตามความคิดเห็น ดังนั้นสิ่งที่ผู้ตามความคิดเห็นไม่เห็นด้วย ผู้นำก็

จะใช้อิทธิพลของตนทำให้ข่าวสารนั้นไม่น่าเชื่อถือไปด้วย

จ. อิทธิพลที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจ ทำให้สื่อมวลชนไม่สามารถทำให้ประชาชนส่วนใหญ่พอใจได้ เพราะอาจทำให้สมาชิกผู้รับสารของคนลดลง ทำให้เสียรายได้ทางการค้า การโฆษณา ฉะนั้น สื่อมวลชนที่มีลักษณะเป็นการค้าจึงมักสับสนุนความเห็น ความเชื่อ หรือทัศนคติซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว เท่านั้น เป็นการช่วยรักษาสถานะภาพเดิมมากกว่าที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อการพัฒนา

3.2 อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ทำให้การสื่อสารมวลชนทำหน้าที่ในการเสริมหรือ สับสนุน ความเห็นให้เหมือนเดิม มากกว่าที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะ เป็นการ เปลี่ยนแปลงทางความเห็น เพียงเล็กน้อย และมักเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ คือ

ก. เมื่อมีความพยายามในการจูงใจไม่มากนัก และไม่ไปกระตุ้นกระบวนการเลือกต่าง ๆ ของบุคคลให้ทำหน้าที่เลือกเปิดรับ เลือกตีความและเลือกข่าวสารอย่างเต็มที่

ข. เมื่อการ เปลี่ยนแปลงนั้นอยู่ภายใต้กรอบที่บรรทัดฐานของกลุ่มยอมให้ เปลี่ยนแปลงได้

ค. เมื่อแต่ละบุคคลอยู่ภายใต้แรงกดดันสองอย่างที่ตรงข้ามกัน ทั้งนี้ อาจเป็น เพราะปัจเจกบุคคลมีความเห็น ความเชื่อหรือทัศนคติสองอย่างขัดแย้งกันหรือ เพราะแต่ละบุคคล เป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีบรรทัดฐานขัดแย้งกัน

3.3 ในกรณีที่มีการสื่อสารสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จะเกิดเงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใด สองอย่าง คือ

ก. ภายใต้อสถานการณ์หรือ เงื่อนไขบางอย่าง ปัจจัยที่เป็นตัวกลางจะไม่ทำหน้าที่อะไร และการสื่อสารมวลชนจะมีอิทธิพลหรือมีผลต่อผู้รับสาร เช่น ในกรณีที่เป็นปัญหาใหม่จริง ๆ และไม่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อหรือทัศนคติที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

ข. ปัจจัยที่เป็นตัวกลาง เช่น กระบวนการเลือก กลุ่ม บรรทัดฐานของกลุ่ม ผู้นำความคิดเห็น และการสื่อสารมวลชนจะมีอิทธิพลส่วนบุคคล อาจทำหน้าที่สับสนุนการเปลี่ยนแปลงมากกว่าการ เสริม เงื่อนไขที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

3.4 สถานการณ์บางอย่างที่การสื่อสารมวลชนดูจะมีผลโดยตรงหรือสามารถทำหน้าที่บางประการในทางจิตวิทยา และทางกายภาพได้ด้วยตัวของมันเอง

3.5 ประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชน ขึ้นอยู่กับลักษณะต่าง ๆ ของสื่อมวลชน เช่น สาร แหล่งสาร และสถานการณ์ของการสื่อสาร ภาพพจน์ของแหล่งสารในทัศนคติ

ของผู้รับสาร เช่น ความน่าเชื่อถือ ความน่าไว้วางใจ และเกียรติยศชื่อเสียง มีอิทธิพลต่อการรู้งใจของผู้รับสาร สื่อมวลชนโดยตัวของมันเอง สามารถให้สถานภาพแก่ผู้ทำการสื่อสารและแก่นแนวคิดที่ถ่ายทอดโดยสื่อมวลชน ในขณะที่สื่อมวลชนแต่ละประเภทต่างมีประสิทธิภาพแตกต่างกัน แต่การสื่อสารแบบตัวต่อตัวที่ไม่เป็นทางการได้พิสูจน์ให้เห็นตลอดมาว่ามีประสิทธิภาพในการรู้งใจมากกว่าสื่อมวลชนใด ๆ เป็นที่ทราบกันว่าเทคนิคในการสื่อสารบางอย่างมีประสิทธิภาพที่แตกต่างกันอย่างมาก และความรู้สึกของประชาชนในขณะนั้น ที่มีต่อเนื้อหาของสื่อมวลชน ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการรู้งใจ

จากการที่สื่อแต่ละประเภทต่างมีข้อจำกัดและอุปสรรค ในการสื่อสารกับผู้รับสารที่อยู่ห่างไกล ยากจน ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ต่ำ มีสภาพสังคม และวัฒนธรรมที่ต่างหากัน การใช้สื่อแต่ละประเภทจึงต้องพิจารณาถึงการเข้าถึงผู้รับสาร พฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้รับสาร ในด้านขนาดของผู้รับสาร ความน่าเชื่อถือที่มีต่อสื่อที่ประชาชนเปิดรับ สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการเผยแพร่ การกระจายนวัตกรรม และการยอมรับจากสื่อ อีกทั้งยังต้องพิจารณาถึงปฏิกิริยาโต้ตอบในพฤติกรรมการรับสารของผู้รับสาร โดยเฉพาะ เมื่อเนื้อหาของสารมีวัตถุประสงค์ที่จะแจ้งข่าวสารหรือกระตุ้นความสนใจ ทั้งนี้เพื่อจะได้ใช้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกใช้อย่างเหมาะสมที่สุด

4. การสื่อสารกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นศัพท์ที่มีความหมายกว้าง หมายถึงวิถีการดำเนินชีวิต พฤติกรรม และผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ภาษา ศิลปะ และระเบียบประเพณี ฯลฯ

วัฒนธรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญจะต้องคำนึงถึงในการทำการสื่อสาร เป็นเรื่องละเอียดอ่อนต่อความรู้สึก ซึ่งผู้สื่อสารจะต้องทำความเข้าใจก่อนที่จะทำการสื่อสาร เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการสื่อสาร ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร เนื้อหาที่สื่อสาร และแม้แต่ว่าผลที่จะเกิดหลังจากการสื่อสารนั้น ๆ

Jayaweera (1987 : xvii) กล่าวว่า การพัฒนาจะต้องเกิดขึ้นภายใต้กรอบของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี นั่นคือ ค่านิยมและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของประชาชนจะต้องนำมาใช้ในการพัฒนามากกว่าที่จะเห็นว่า เป็นตัวเหนี่ยวรั้งหรือขัดขวางการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาประเทศ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบกับประชาชนทุกคน และเมื่อประชาชนมีความแตกต่างกันในทางด้านความเชื่อ ทัศนคติ และความคิดเห็นด้วยแล้ว ลำพังกระบวนการสื่อสารที่เป็นแบบตะวันตกจึงไม่เพียงพอที่จะใช้ในการพัฒนาประเทศได้ ดังนั้นนักพัฒนาจึงจำ

เป็นต้องให้ความสนใจกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของประชาชน ในแต่ละท้องถิ่นด้วย โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นเนื้อหาของการสื่อสาร ที่จะต้องประกอบด้วยความคิด แนวคิด ความจริง ค่านิยม บรรทัดฐาน และความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากวัฒนธรรมประเพณีของประชาชน ดังนั้นจึงพูดได้ว่า อุบัติการณ์การสื่อสารอันหนึ่งก็คือวัฒนธรรม โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สามนั้น มีหลายประเทศที่ประกอบด้วยคนต่างเชื้อชาติ ต่างภาษา และต่างวัฒนธรรมอยู่ในประเทศเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการสื่อสารให้แตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ดังที่ Sapirwhorf (อ้างใน Dissanayake 1988 : 9) ได้กล่าวไว้ว่าระบบภาษาแต่ละภาษา ไม่เพียงแต่จะเป็นเครื่องมือสำหรับการแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบของความคิดเห็นด้วย และปัจจุบันความคิดเห็นก็เป็นที่ยอมรับ เป็นสากล ดังนั้นการสื่อสารที่จะก่อให้เกิดประสิทธิผลนั้น จำเป็นต้องสำรวจลักษณะของประชากรในทุกด้านเสียก่อน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวางแนวทางที่จะเข้าถึงประชาชน เฉพาะกลุ่มนั้น

บทบาทหน้าที่ของสื่อในการพัฒนา

ในกระบวนการการสื่อสาร มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ผู้ส่งสาร ตัวสาร ผู้รับสาร และสื่อ องค์ประกอบหลัก ๆ เหล่านี้จะขาดตัวใดตัวหนึ่งไม่ได้ เพราะจะทำให้การสื่อสารในครั้งนั้นไม่ครบกระบวนการซึ่งจะทำให้การสื่อสารไม่สมบูรณ์

องค์ประกอบด้านสื่อ จะมีความสำคัญในการที่จะเป็นตัวกลาง ในการนำพาข่าวสารจากผู้ส่งไปสู่อผู้รับ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเกิดความเข้าใจตรงกัน รับรู้ในเรื่องที่ต้องการส่งถึงกัน ได้ อย่างถูกต้อง สื่อที่ใช้เพื่อการพัฒนาเมื่ออยู่ด้วยกันหลายประเภท ได้แก่ สื่อมวลชน สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจต่าง ๆ ซึ่งแต่ละชนิดก็มีข้อดีข้อเสียของตนเอง ในการพัฒนามักจะนำสื่อหลายชนิดมาใช้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

1. หน้าที่ของสื่อในการพัฒนา

นอกจากการสื่อสารจะมีบทบาทในการให้ข่าวสาร การชักจูงใจ การให้ความรู้และการศึกษาแก่ประชาชนแล้วในส่วนที่เป็นสื่อก็มีหน้าที่ในการพัฒนาด้วยในเรื่องนี้ Schramm (อ้างใน จุมพล รอดคำดี 2532 : 20-23) ได้พูดถึงหน้าที่ของสื่อในกระบวนการพัฒนาว่า

1.1 ช่วยให้การพัฒนาแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้นำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาทำให้ประชาชนรู้จักและทราบว่าผู้อื่นหรือสังคมอื่นเป็นอย่างไร เป็นการช่วยสร้างประสบการณ์ที่ดี ช่วยทำให้ประชาชนแต่ละสังคม เกิดความรู้สึก เห็นอก เห็นใจซึ่งกันและกัน ซึ่ง

เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคน เพื่อให้เกิดความอยากที่จะร่วมมือกัน

1.2 ช่วยรวมความสนใจของประชาชนไปสู่การพัฒนา โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้นำสิ่งต่าง ๆ มาทำให้เป็นที่น่าสนใจ

1.3 ยกย่องความทะเยอทะยานของประชาชน ให้เกิดความอยากอกุศลิกนิต หรือแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า เพราะความที่คนเรามีความพอใจในสิ่งที่ตน เป็นอยู่จนเกินไป ก็อาจจะ เป็นสาเหตุให้การพัฒนาเป็นไปไม่ได้ซ้ำ

1.4 ช่วยเปลี่ยนทัศนคติ หรือค่านิยม ในการปฏิบัติของประชาชนในทางอ้อม เนื่องจากยังไม่มีข้อพิสูจน์ได้ว่าสื่อมวลชนสามารถ เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังแน่นของประชาชนได้ แต่ สื่อมวลชน ก็ยังมีบทบาทการเปลี่ยนแปลงทางอ้อม กระบวนการตัดสินใจการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนั้น ต้องอาศัยสื่อบุคคล

1.5 เป็นช่องทางของการสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การกระจายข่าวสารผ่านสื่อมวลชนไป โดยมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนนั้นไปถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง ซึ่งเป็นผลให้มีการตัดสินใจที่ดีขึ้น

1.6 ช่วยสร้างสถานภาพของบุคคล การที่สื่อมวลชนยกย่องหรือพูดถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งอยู่เสมอ เท่ากับ เป็นการสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นแก่ตัวบุคคล ซึ่งบุคคลนั้นอาจจะกลายเป็นผู้นำในการพัฒนาประเทศต่อไปได้

1.7 ทำให้นโยบายการพัฒนาได้รับการพูดถึงอย่างแพร่หลาย โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้ช่วยถ่ายทอดหรือขยายข้อความที่เกี่ยวกับการพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง แล้วประชาชนก็ย่อมจะแสดงความ เข้าใจและพร้อมที่จะปฏิบัติตามได้ง่าย

1.8 ทำให้เกิดบรรทัดฐานของสังคม สิ่งใดก็ตามที่ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิด แยกไปจากบรรทัดฐานของสังคม ถ้ายังไม่มีการนำมาตีแผ่กันในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวางแล้ว ทุกคนในสังคมก็ดูเหมือนว่าจะมีปฏิกิริยาคัดค้านหรือแสดงความไม่เห็นด้วยอยู่ในใจเท่านั้น แต่เมื่อสิ่ง เหล่านี้ถูกนำมาตีแผ่สู่สาธารณชน จะทำให้เกิดการคัดค้านอย่างออกหน้าออกตา ซึ่งเท่ากับว่าสื่อมวลชน ได้ช่วยสังคมให้อยู่ในกรอบหรือบรรทัดฐานที่วางไว้

1.9 มีผลต่อทัศนคติที่ไม่รุนแรง และค่อย ๆ เปลี่ยนทัศนคติบางอย่างให้มั่นคง แม้ว่าสื่อมวลชนจะไม่สามารถ เปลี่ยนทัศนคติที่มีอย่างรุนแรงต่อ เรื่องใด เรื่องหนึ่งได้ แต่สำหรับ ทัศนคติที่ไม่รุนแรงนัก และสื่อมวลชนเสนอแนะแนวทางที่ดีกว่า มีเหตุผล มีน้ำหนัก ก็อาจจะมีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้นได้

1.10 ช่วยสนับสนุนการมีรสนิยมที่ดีในการพัฒนาประเทศ สื่อมวลชนจะเป็นผู้ช่วยทำให้เกิดการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ดีได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง การกระทำบางอย่างอาจจะกลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัยหรือค่อนข้างจะไม่มีวัฒนธรรม บางสิ่งบางอย่างสามารถบอกได้ว่าสิ่งเหล่านี้คือเอกลักษณ์ของชาติ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็น "คนไทย" เป็น "ของไทย" เป็นต้น

1.11 เป็นประโยชน์ในการศึกษาและฝึกอบรมทุกชนิด โดยสื่อมวลชนจะเป็นผู้ให้การศึกษานี้ให้ความรู้แก่ประชาชนในทางอ้อม

2. สื่อเฉพาะกิจเพื่อการพัฒนา

ในการณรงศ์ต่าง ๆ นั้น การสื่อสารเพื่องานเฉพาะกิจ เป็นการสื่อสารอีกประเภทหนึ่งที่นิยมใช้กันมาก เพราะการสื่อสารแต่ละครั้งอาจมีวัตถุประสงค์ที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งอาจต้องใช้วิธีการสื่อสารหรือรูปแบบในการสื่อสารไม่เหมือนกัน การเลือกใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ก็เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะงาน และตรงตามวัตถุประสงค์แห่งกิจกรรมนั้น ๆ ในบางครั้ง อาจต้องนำสื่อหลาย ๆ ชนิด มาใช้ร่วมกันในคราวเดียวกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการสื่อสารสูงสุด สื่อที่ใช้ในการสื่อสารเพื่องานเฉพาะกิจมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท ซึ่ง จุมพล รอดคำดี (2527 : 260) ได้จำแนกเครื่องมือหรือสื่อ เพื่องานเฉพาะกิจออกเป็น 5 ประเภท คือ

2.1 สื่อสิ่งพิมพ์เผยแพร่ ได้แก่ โปสเตอร์ ภาพถ่าย จดหมายข่าว ใบปลิว แผ่นพับ คู่มือ และเอกสารสรุปรายงานการดำเนินงานต่าง ๆ สื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้ เป็นสื่อที่มีความคงทนถาวร บางประเภทสามารถให้รายละเอียดได้มาก เช่น คู่มือ เป็นต้น

2.2 สื่อเสียงตามสาย เป็นเครื่องมือการสื่อสาร ที่ต้องพูดผ่านเครื่องขยายเสียงไปออกตามลำโพงต่าง ๆ เสียงตามสายมีลักษณะคล้ายสื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียง แต่แตกต่างกันตรงที่ เสียงตามสายจำกัดกลุ่มผู้ฟัง และเรื่องราวที่เสนอ เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มเป้าหมายนั้น เสียงตามสายแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เสียงตามสายภายในหน่วยงาน และเสียงตามสายภายในชุมชน

2.3 การจัดนิทรรศการ การสาธิตและหน่วยเคลื่อนที่

สื่อนิทรรศการ หมายถึง การแสดงกิจกรรมต่าง ๆ โดยอาศัยเครื่องมือการสื่อสารหลายลักษณะ ทั้งที่อยู่ในรูปของสื่อต่าง ๆ และวิธีการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ รวมเข้าด้วยกัน เพื่อจุดมุ่งหมายในการทำให้ประชาชนเป้าหมายได้เข้าใจ และได้รับความรู้ จากกิจกรรมเฉพาะนั้น การจัดนิทรรศการส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีเขียนเรื่องราวกิจกรรมต่าง ๆ ลงบนแผ่นกระดาษพร้อมทั้งติดภาพประกอบลงบนบอร์ด ตั้งเรียงเอาไว้ให้ชม แต่ที่จริงการจัดนิทรรศการนั้น

ยังสามารถใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อช่วยเราความสนใจได้ยิ่งมาก เช่น ใช้หุ่นจำลอง ใช้ภาพยนตร์ ใช้โทรทัศน์วงจรปิด เป็นต้น

การสาธิต เป็นการสื่อสารที่ทำให้เห็นตัวอย่างของจริง เป็นหลักฐานของข้อเท็จจริงที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง การสาธิตอาจอธิบายเนื้อหาโดยใช้แบบจำลอง หุ่นจำลอง หรือวัตถุของจริงก็ได้ ทั้งนี้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแก่ผู้ชม เป็นสำคัญ

หน่วยเคลื่อนที่ (Mobile Unit) เป็นเครื่องมือการสื่อสารที่ช่วยให้ข่าวสารไปถึงมือผู้รับได้อย่างใกล้ชิดที่สุด เป็นการถ่ายทอดความรู้และข่าวสารแก่ผู้รับสารถึงขั้นการได้พบปะผู้รับสารจะทำให้ผู้ส่งสารสามารถปรับเนื้อหา และวิธีการสื่อสารได้ดียิ่งขึ้น ในหน่วยเคลื่อนที่แต่ละหน่วยนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลากรจำนวนหนึ่ง พร้อมทั้งมีการใช้สื่อชนิดต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ ภาพยนตร์ หรือเครื่องกระจายเสียง เป็นต้น

2.4 การประชุมและทัศนศึกษา ใช้ในกรณีที่ เนื้อหาข่าวสาร หรือความรู้บางประเภทไม่สามารถเผยแพร่ หรืออธิบายให้ผู้รับสารเข้าใจได้ในเวลาอันรวดเร็ว โดยเฉพาะข่าวสารหรือความรู้ที่บ่งบอกถึงขั้นตอนของการปฏิบัติหรือกิจกรรมบางประเภท หรือเป็นเรื่องราวข่าวสารที่ต้องอาศัยวิธีการประชุมชี้แจง ชักถามโต้ตอบกัน ตลอดจนกระทั่งการพาไปดูของจริงหรือปฏิบัติจริง ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจเนื้อหาสารได้ดีขึ้น และได้ปฏิบัติจริงโดยมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นน้อยที่สุด

2.5 การจัดกลุ่มผู้รับสารทางสื่อมวลชน (Media Forum) เป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่องานเฉพาะกิจที่ใช้สื่อมวลชนร่วมกับการจัดกลุ่มอภิปราย เพื่อแสดงความคิดเห็นหาข้อสรุป เพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือกระตุ้นความคิดให้แก่คนในกลุ่ม

3. การใช้สื่อสิ่งพิมพ์กับการพัฒนาชนบท

สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่ได้รับความนิยม ใช้สร้างความสนใจ สร้างทัศนคติที่ดี และใช้เผยแพร่ความรู้ในหน่วยงานต่าง ๆ ปัจจุบันมีการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้สามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางและสะดวก อย่างไรก็ตามสื่อสิ่งพิมพ์ก็ยังมีข้อดีและข้อเสียในตัวเอง ดังนี้

ข้อดีของสื่อสิ่งพิมพ์

- 1) เป็นสื่อที่มีความคงทนสามารถเก็บได้เป็นเวลานาน
- 2) ผู้รับสาร เมื่อรับสื่อสิ่งพิมพ์ไปแล้ว สามารถอ่านและทบทวนได้บ่อยครั้ง

เท่าที่ต้องการ

- 3) เป็นสื่อที่สามารถนำติดตัวไปได้ทุกหนแห่ง
- 4) เป็นสื่อที่มีราคาถูก เมื่อผลิตครั้งละจำนวนมาก ๆ

ข้อเสียของสื่อสิ่งพิมพ์

- 1) ถ้าจะทำให้ดีต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง
- 2) ต้องอาศัยทักษะความสามารถในการอ่าน นั่นคือ ประชาชนกลุ่มเป้าหมายต้องเป็นผู้ที่อ่านออก เขียนได้

สื่อสิ่งพิมพ์ ที่มีความแพร่หลายอยู่ในสังคมปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบของสื่อมวลชน เช่นหนังสือพิมพ์ หรือนิตยสาร ซึ่งโดยปกติแล้วสื่อมวลชนมีค่าเป็นการในรูปของธุรกิจเอกชน ดังนั้นนอกจากวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการรับใช้สังคมแล้ว จึงมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการอุปถุภหรือการแสวงหากำไรจากธุรกิจสิ่งพิมพ์นั้น ๆ (ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ 2528 : 899) จึงเป็นการยากที่สื่อสิ่งพิมพ์นั้น ๆ จะเสนอเนื้อหาสาระทางด้านการศึกษา หรือเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ทางด้านการพัฒนาโดยตรง และส่วนใหญ่มักจะมุ่งตอบสนองความต้องการของคนในเมืองเป็นหลัก คนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามชนบทจะได้รับประโยชน์จากเนื้อหาสาระของสื่อสิ่งพิมพ์น้อย

แต่เนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์ สามารถให้ข่าวสารความรู้ที่นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันได้ ทำให้ผู้รับสาร เป็นคนที่หันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ความเป็นไปของสังคมได้อย่างดี ช่วยเสริมทักษะในการอ่าน ปลุกฝังให้เกิดการรักการอ่าน และแสวงหาข่าวสารใหม่ ๆ ซึ่งเท่ากับ เป็นการส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพของประชากรของประเทศให้มีประสิทธิภาพ เป็นรากฐานที่จะพัฒนางานด้านอื่น ๆ ต่อไป

ดังนั้น การส่งเสริมให้สื่อสิ่งพิมพ์ เข้าถึงชนบทให้มากยิ่งขึ้นและสะดวกขึ้น ย่อมจะช่วยกระตุ้นและช่วยปลุกฝังนิสัยรักการอ่านหนังสือให้กับชาวชนบทได้ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือ ในการขจัดความไม่รู้หนังสือได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้การแพร่กระจายข่าวสารในชนบทที่สามารถทำได้โดยตรง เป็นการช่วยพัฒนาความคิดที่สร้างสรรค์ให้กับสังคมชนบทได้อีกทางหนึ่งด้วย (พีระ จิระโสภณ 2528 : 36)

รัฐบาลของหลายประเทศตระหนักถึงคุณประโยชน์ของสื่อสิ่งพิมพ์ในด้านเหล่านี้ และได้ใช้สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นสื่อ เฉพาะกิจ สำหรับการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน และการพัฒนาทางด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไป โดยใช้เป็นช่องทางในการส่งข่าวสารเพื่อการพัฒนา ไปยังประชาชนใน ส่วนต่าง ๆ ทั่วประเทศ เป็นการช่วยสร้างบรรยากาศในการพัฒนาได้อีกทางหนึ่ง ดังตัวอย่าง การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศต่าง ๆ ต่อไปนี้

สาธารณรัฐประชาชนจีน

สาธารณรัฐประชาชนจีนได้ใช้สื่อมวลชนเพื่อให้ความศึกษาและเพื่อพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง หลังการเปลี่ยนแปลงมาอยู่ภายใต้ระบอบคอมมิวนิสต์ เมื่อ ค.ศ. 1949 เป็นต้นมา โดยมีหนังสือพิมพ์ Peking Jen Min Jih Pao (People's daily) เป็นแกนหลักในการเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ มีการจัดตั้งกลุ่มผู้อ่านหนังสือพิมพ์ และเปิดโอกาสให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ข่าวหรือเรื่องราวจากหนังสือพิมพ์ ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการศึกษาของประชาชนที่อยู่ตามส่วนต่าง ๆ ทั่วประเทศ (วัชร ฐะคำ และกิ่งแก้ว ทัศนากร 2517 : 50)

นอกจากนั้น ยังมีหนังสือพิมพ์เก่าแก่งที่เรียกว่า ต๋าจือเป่า (Tatzepao) หมายถึง กระดาษที่มีตัวหนังสือโต ๆ หรือตัวหนา ๆ ต๋าจือเป่า มีลักษณะเป็นกระดาษแผ่นใหญ่ เขียนด้วยหนังสือตัวโต และมักคิดว่าในสถานที่ที่ประชาชนอ่านได้ง่าย ต๋าจือเป่า จะถูกเขียนด้วยลายมือ และไม่มีรูปแบบการจัดหน้าที่น่าเบื่อ บางชิ้นมีขนาดใหญ่มาก เนื้อที่ของผาผนังห้องหลาย ๆ ห้อง แต่บางชิ้นเป็นเพียงคำขวัญที่เขียนด้วยอักษรเพียงไม่กี่ตัว ถึงแม้หนังสือพิมพ์เก่าแก่ง ต๋าจือเป่า นี้จะเป็นเทคนิคในการสื่อสารแบบง่าย ๆ แต่ก็ เป็นเครื่องมือในการรณรงค์มวลชนที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง (สุวิทย์ นุมนนท์ .2523 : 200)

ประเทศโคลัมเบีย

ประเทศโคลัมเบีย มีการส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในชนบทหลายโครงการ Action Cultural Popular หรือเรียกย่อ ๆ ว่า ACPO เป็นโครงการที่มีการดำเนินงานเป็นอิสระ ไม่ได้ขึ้นต่อรัฐบาล มีเป้าหมายในการส่งเสริมให้กำลังใจ และให้ความศึกษาแก่ชาวนาทั่วทุกแห่งในชนบทของโคลัมเบีย โดยใช้รูปแบบทางการสื่อสารทุกชนิดเป็นสื่อในการสอน

ACPO ได้ผลิตหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ฉบับหนึ่ง ชื่อ ชาวนา (EL Campesino) พิมพ์สองสัปดาห์ประมาณ 16-20 หน้า เนื้อหาประกอบด้วยข่าวท้องถิ่น ข่าวการศึกษา ข่าวบันเทิง เป็นการทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น สัมพันธ์กับกิจกรรมภายในครอบครัวและบ้าน มีหน้าแทรกให้สัมพันธ์กับรายการวิทยุ เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจ และจดจำได้ดียิ่งขึ้น

(บารุงสุข สิทธิอาไท 2520 : 10)

ประเทศฟิลิปปินส์

ในประเทศฟิลิปปินส์ ได้มีการจัดทำหนังสือพิมพ์ภาษาคากาล็อก ชื่อ Taliba ซึ่ง Guillermo (1973 : 1036-1037) ได้ทำการสำรวจผู้อ่านหนังสือพิมพ์ Taliba ซึ่งมียอดจำหน่ายสูงถึง 200,000 ฉบับ โดยส่งแบบสอบถามไปยังสมาชิกของหนังสือพิมพ์ Taliba จำนวน 450 คนพบว่าสองในสามของผู้อ่านหนังสือพิมพ์ Taliba แต่งงานแล้ว มีอายุระหว่าง 25-44 ปี มีการ

ศึกษาระดับโรงเรียนหรือวิทยาลัย อาศัยในที่อยู่ปัจจุบันมาแล้ว 5-20 ปี บ้านที่อยู่อาศัยเป็นบ้านเช่า มีสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ใหญ่ มากกว่า 3 คน มีรายได้ต่ำจนถึงรายได้ปานกลาง ในระดับชั้นผู้ใช้แรงงานจนถึงช่างเทคนิค และทำกิจการเล็ก ๆ เป็นของตนเอง เป็นข้าราชการและเสมียน

เนื้อหาที่ผู้อ่านสนใจมากที่สุดคือ คอลัมน์ความคิดเห็น บทบรรณาธิการ ข่าวเกี่ยวกับกิจกรรมของนักเรียนและนักศึกษา การประชุมสภา ส่วนเนื้อหาที่ผู้อ่านไม่สนใจคือ เรื่องเพศ กับเรื่องอาชญากรรม

ผู้อ่านหนังสือพิมพ์ Taliba ส่วนมากชอบที่จะให้ Taliba เป็นสื่อกลางที่จะอำนวยความสะดวกในการให้ข่าวสาร ความรู้แก่ชุมชน ในจำนวนผู้อ่าน Taliba นี้ ส่วนใหญ่ซื้ออ่านเอง และยังปรากฏว่า ส่วนมากผู้อ่านเหล่านี้จะมีเครื่องรับวิทยุและโทรทัศน์เป็นของตนเองด้วย และบางคนยังขอรับเป็นสมาชิกของหนังสือพิมพ์และนิตยสารฉบับอื่น ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นเจ้าของสื่อกับระดับการศึกษาด้วย และผู้ที่มีการศึกษาสูงจะขอรับ เป็นสมาชิกสิ่งพิมพ์

ประเทศไทย

หนังสือพิมพ์ สารผู้ใหญ่ เป็นหนังสือพิมพ์ที่จัดพิมพ์โดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา เดิมเป็นขนาด Board Sheet คือขนาดหน้าหนังสือพิมพ์ 2 หน้า พิมพ์ด้านเดียว บรรจุข่าวเกี่ยวกับการเกษตรกรรม เช่น ราคาพืชผล ศัตรูพืช การเพิ่มผลผลิต ฯลฯ ด้านสุขภาพอนามัย เช่น เชื้อโรค การป้องกันโรคติดต่อ ฯลฯ การศึกษานิตยสารคดี การ์ตูน ตลอดจนการเมืองเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยและการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น โดยส่งไปตามที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ (พีระ จีโรโสภณ 2528 : 38)

หนังสือพิมพ์ ชาวบ้าน เป็นโครงการของมูลนิธิโกมล คีมทอง เป็นหนังสือพิมพ์ขนาด Tabloid (ขนาดครึ่งหนึ่งของหนังสือพิมพ์ใหญ่) หน้า 14 หน้า มีข่าวเกี่ยวกับการเกษตร ชาวชนบท มีคอลัมน์จดหมายจากชาวบ้าน บ้านเขาเมืองเรา การบ้านการเมือง ร้องรำทำเพลง เล่าเรียนเขียนอ่าน วัดกับบ้าน เงินใช้ได้อย่างไร ทำไร่นา และข่าวสารการบ้านการเมือง เป็นต้น จำหน่ายเล่มละ 2 บาท ส่วนหนึ่งขายให้กับกองการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งจะนำไปแจกจ่ายตามหมู่บ้าน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านอีกทีหนึ่ง (พีระ จีโรโสภณ 2528 : 39)

หนังสือพิมพ์ ชาวเกษตร เป็นหนังสือพิมพ์ที่จัดทำโดยศูนย์ประชาสัมพันธ์การเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เริ่มพิมพ์ออกเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2522 มีลักษณะ เป็นหนังสือพิมพ์ปิดผาผนังหรือหนังสือพิมพ์กำแพง (Wall Newspaper) มีขนาด 20 x 30.5 นิ้ว ฉบับละ 1

แผ่น พิมพ์สองด้าน ตัวอักษรที่พิมพ์มีขนาดโตเพื่อให้เห็นได้อย่างชัดเจน เวลาอ่าน มีภาพประกอบ เรื่องราวที่ตีพิมพ์ เป็นหนังสือรายปักษ์ ออกเดือนละ 2 ฉบับ จัดพิมพ์ครั้งละ 20,000 ฉบับ ส่ง ไปปิดประกาศยังห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ที่ทำการกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์การเกษตร และส่วนราชการใน และนอกสังกัดกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

เนื้อหาสาระที่ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ ชาวเกษตรกร ประกอบด้วยบทความหรือสารคดีการ เกษตร ข่าวราชการ กฎระเบียบ ความเคลื่อนไหวในวงการเกษตร ราคาพืชผลเกษตร ภาวะ ตลาดเกษตร และข่าวเกษตรกรต่างประเทศ เป็นต้น

การเปิดรับข่าวสาร

ทฤษฎีทางการสื่อสารที่เกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร คือกระบวนการในการเลือกรับ (Selective Process) ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ คือ การเลือกเปิดรับ (Selective Exposure) อันเป็นการเลือกเปิดรับสื่อ และข่าวสารตามความสนใจ และความต้องการ เพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของบุคคล การเลือกสนใจข่าวสาร (Selective Attention) หมายถึง การเลือกสนใจข่าวสารอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตรงกับความต้องการของคน การเลือกคิดหรือเลือกรับ รู้ หรือให้ความหมายกับข่าวสารที่ตรงกับทัศนคติ ความต้องการและประสบการณ์เดิมของตนเอง และการเลือกจำ (Selective Retention) ซึ่งหมายถึง การเลือกจดจำเฉพาะบางสิ่ง บางอย่างที่ตนต้องการจะจำ (Klapper 1960 : 5)

1. การวิเคราะห์ผู้รับสาร

ผู้รับสาร (Receiver) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของกระบวนการสื่อสาร ถ้าผู้ส่ง สาร หรือแหล่งข่าวสารไม่สามารถส่งข่าวสารไปถึงผู้รับแล้ว ก็เปรียบเสมือนว่าผู้ส่งสาร พูดหรือ เขียนอยู่กับตนเอง (ชวริศน์ เติชชัย 2527 : 154) การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ส่ง สารส่งสารออกไปแล้วมีผู้รับสาร กล่าวคือ เมื่อมีผู้เขียนก็ต้องมีผู้อ่าน เมื่อมีผู้พูดก็ต้องมีผู้ฟัง ใน การส่งสารออกไปนั้นผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงผู้รับสารอยู่เสมอ เพราะผู้รับสารจะเป็นตัวก้า หนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสื่อสาร หากผู้รับสารเข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อ สารก็ประสบผลสำเร็จ ในทางตรงกันข้ามหากผู้รับสารไม่เข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อสารก็ ล้มเหลว ดังนั้นผู้ส่งสารจะต้องทำการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะต้องเตรียมตัว เตรียม สาร เตรียมสื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสารของคน เพื่อให้สารเป็นที่เข้าใจของผู้รับสาร ซึ่งการจะทำ

เช่นนั้นได้ผู้ส่งสารจะต้องสามารถวิเคราะห์ผู้รับสารของคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ 2 ประการ (ประมะ สตะเวทิน 2529 : 105) คือ

1.1 เพื่อทราบว่าใครเป็นผู้รับสารเป้าหมายของเรา ผู้รับสารเหล่านี้มีลักษณะอย่างไร มีความต้องการอย่างไร มีความสนใจอะไร มีความรู้ขนาดไหน มีทัศนคติและค่านิยมอย่างไร จะตีความหมายของสารอย่างไร จะมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสารอย่างไร

1.2 เมื่อเราทราบว่าผู้รับสารเป้าหมายของเราเป็นใครแล้ว เราจะได้วางแผนล่วงหน้าเพื่อเตรียมปรับการสื่อสารของเราให้เหมาะสมกับผู้รับสารเป้าหมายนั้น ๆ

ดังนั้น ในการวิเคราะห์ผู้รับสาร จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้รับสาร เพื่อการวางแผนในการสร้างสารให้เหมาะสม และรู้วิธีการที่จะส่งสารนั้นไปยังผู้รับสาร การรู้วิธีก็คือต้องรู้ความต้องการของผู้รับสาร จะได้ปรับสารและวิธีการส่งให้ตรงกับความต้องการของผู้รับสาร วิธีการวิเคราะห์ผู้รับสารที่ดีที่สุดก็คือ การศึกษาลักษณะทางประชากร เช่น อายุ เพศ การศึกษา รายได้ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ศาสนา เป็นต้น (รจิดลัษณ์ แสงอุไร 2530 : 56)

ลักษณะทางประชากรของผู้รับสาร มีดังนี้

ก. อายุ เป็นลักษณะประการหนึ่งที่สำคัญวิเคราะห์ผู้รับสาร รายงานการวิจัยพบว่า คนเราเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น โอกาสที่จะเปลี่ยนใจ หรือถูกโน้มน้าวใจให้เปลี่ยนใจจะน้อยลง นอกจากนั้นอายุยังเป็นสิ่งกำหนดความแตกต่างกับในเรื่องความคิดและพฤติกรรม กล่าวคือโดยทั่วไปแล้วคนหนุ่มสาวมักจะมีความคิด เสรีนิยม ยึดถืออุดมการณ์ และมองโลกในแง่ดีมากกว่าคนสูงอายุ ผู้ที่มีอายุมากมักเป็นผู้ที่ยึดถือการปฏิบัติ มีความรอบคอบสุขุมระมัดระวังมากกว่าคนหนุ่มสาว สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะคนที่มีอายุผ่านประสบการณ์มาก ผ่านความยากลำบาก และความผิดหวังในชีวิตมาแล้ว เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตปัจจุบัน ความมีอัตราการเสี่ยงน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย (รจิดลัษณ์ แสงอุไร 2530 : 56)

ข. เพศ จากการวิจัยทางจิตวิทยาหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่า หญิงกับชายมีความแตกต่างกันมากในเรื่องความคิด ค่านิยม และทัศนคติ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมและสังคมกำหนดบทบาทและกิจกรรมของคนสองเพศไว้ต่างกัน ผู้หญิงมักเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนไหว หรือเจ้าอารมณ์ นอกจากนั้นรายงานจากการวิจัยพบว่า ผู้หญิงมักถูกแรงใจได้ง่ายกว่าผู้ชาย ผู้ชายใช้เหตุผลและจดจำข่าวได้มากกว่าผู้หญิง ผู้หญิงสามารถหยั่งถึงจิตใจของคนอื่นได้ดีกว่าผู้ชาย ผู้ชายมีความสามารถในการคาดคะเนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้แม่นยำกว่าผู้หญิง และผู้หญิงมักจะโทษตัวเองเมื่อมีความผิดพลาดเกิดขึ้น ในขณะที่ผู้ชายมักจะโทษคนอื่นหรืออุปสรรคอื่น ๆ แต่ไม่โทษตัวเอง (ประมะ สตะเวทิน 2529 : 108-109)

ค. สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งหมายถึงอาชีพ รายได้ เชื้อชาติและชาติพันธ์ ตลอดจนภูมิหลังของครอบครัว การวิจัยทางนิเทศศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้รับสาร มีอิทธิพลอย่างมากต่อปฏิภนการรับสาร ที่มีต่อผู้ส่งสารและสาร สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้คนมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีประสบการณ์ ทัศนคติ ค่านิยม และเป้าหมายที่ต่างกัน คนที่มีพื้นฐานทางครอบครัวต่างกันย่อมมีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนพฤติกรรมที่ต่างกัน คนที่มีอาชีพต่างกันย่อมมองโลก มีแนวความคิด อุดมการณ์ มีค่านิยมค่านิยมต่าง ๆ แตกต่างกันไป เช่นคนที่รับราชการมักคำนึงถึงเรื่องยศถาบรรดาศักดิ์ และคนที่ทำงานเอกชนมักคำนึงถึงเรื่องรายได้ เป็นต้น (ปรมะ สตะเวทิน 2529 : 109-111)

ง. การศึกษา คนที่ได้รับการศึกษาในระดับที่ต่างกัน ในยุคสมัยที่ต่างกัน ในระบบการศึกษาที่ต่างกัน ในสาขาวิชาที่ต่างกัน ย่อมมีความรู้ลึกซึ้งคิด อุดมการณ์ และความต้องการที่แตกต่างกันไป คนที่มีการศึกษาสูง หรือมีความรู้ดี จะได้เปรียบอย่างมาก เพราะคนเหล่านี้มีความรู้กว้างขวางหลายเรื่อง มีความเข้าใจสารได้ดี แต่มักเป็นคนที่ไม่ค่อยเชื่ออะไรง่าย ๆ โดยทั่วไป คนที่มีการศึกษาสูงมักจะใช้สื่อมวลชนมากกว่าคนที่มีการศึกษาน้อย และคนที่มีการศึกษาสูงมักจะใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ในขณะที่คนที่มีการศึกษาน้อยจะใช้สื่อประเภทวิทยุ โทรทัศน์และภาพยนตร์ ฯลฯ

ข้อควรคำนึงถึงในการวิเคราะห์การศึกษาของผู้รับสาร คือจะต้องไม่ยึดถือเฉพาะพื้นฐานการศึกษาที่ได้จากสถาบันการศึกษาของผู้รับสารเท่านั้น เพราะการแสวงหาความรู้ นั้นสามารถกระทำได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต จากแหล่งอื่น ๆ เช่น จากสื่อมวลชน จากตำรับตำราต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้การขาดโอกาสในการใช้ความรู้ก็เป็นสิ่งที่สามารถทำให้ความรู้ความสามารถของคนบางคนลดลงได้ เช่น การวิเคราะห์ผู้รับสารที่เป็นชาวชนบท ซึ่งไม่มีโอกาสได้อ่านหนังสือต่อหลังจากที่ออกจากโรงเรียน ก็อาจจะลืมการอ่านเขียนไปแล้ว เป็นต้น (ปรมะ สตะเวทิน 2529 : 111-112)

จ. ศาสนา การนับถือศาสนาเป็นลักษณะอีกประการหนึ่งของผู้รับสาร ที่มีอิทธิพลต่อตัวผู้รับสาร ทั้งในด้านทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม ศาสนาได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนและกิจกรรมในชีวิตของคนตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย กล่าวกันว่า ศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของคนทั้งในด้านความเชื่อทางศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อทางเศรษฐกิจ และความเชื่อทางการเมือง ซึ่งจะเห็นว่าคนที่นับถือศาสนาต่างกันจะมีความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป (ปรมะ สตะเวทิน 2529 : 112-113)

วิธีการในการวิเคราะห์ผู้รับสาร เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับผู้รับสารดังกล่าว อาจทำได้โดยอาศัยประสบการณ์ การสังเกต และความคุ้นเคยของผู้ส่งสาร ตลอดจนอาศัยหลักการและ

ทฤษฎีทางจิตวิทยา และสังคมศาสตร์ ที่อธิบายถึงลักษณะและธรรมชาติของคนโดยทั่ว ๆ ไป นอกจากนั้นก็ทำได้โดยการสำรวจผู้รับสารโดยตรง

2. การประเมินผู้รับสาร

การประเมินผู้รับข่าวสาร เป็นวิธีวิเคราะห์หรือวัดผู้รับข่าวสารอีกแบบหนึ่ง แต่เป็นการวิเคราะห์หลังจากที่ได้ออกข่าวสารไปแล้ว เป็นความพยายามที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับผู้รับสารให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เช่น จำนวน ลักษณะ ความสนใจ เป็นต้น ข้อมูลที่ได้มาจากการประเมินจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ส่งสาร ช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต

การประเมินผู้รับสารนั้นอาจดูได้ในหลายลักษณะ ซึ่งอาจแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ (กิตติมา สุรสสนธิ 2530 : 73-74)

2.1 การวิเคราะห์ส่วนประกอบผู้รับสาร (Audience Composition) เป็นการศึกษาถึงประเภทและจำนวนของผู้รับสื่อ เป็นการประเมินรูปแบบของความสนใจ การศึกษาวิธีนี้จะให้ข้อมูลหลายอย่าง เช่น แนวโน้มการโยกย้ายการเปิดรับสื่อจากสื่อชนิดหนึ่ง ไปสู่อีกชนิดหนึ่ง ประเภทของผู้รับสารของสื่ออย่างหนึ่งในเวลาต่างกัน โดยแยกเพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา รวมทั้งชนิดของเนื้อหาที่เหมาะสมกับสื่ออย่างหนึ่งในลักษณะหนึ่ง

2.2 การวิเคราะห์การใช้และการตอบสนองของผู้รับ (Gratifications Research) จุดมุ่งหมายของวิธีการนี้ก็เพื่อหาเหตุผลเบื้องหลังรูปแบบของการใช้ และความสนใจของผู้รับที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมมาประกอบการอธิบายด้วย

2.3 การศึกษาเฉพาะกรณี เป็นการศึกษาเฉพาะเรื่อง เฉพาะสื่อ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ชัดเจนมากขึ้น เช่น การประเมินรายการและการใช้เครื่องรับวิทยุ และโทรทัศน์ เป็นต้น

3. การรับสารในลักษณะของการอ่าน

สิ่งพิมพ์ นอกจากจะมีลักษณะที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านแล้ว ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของสิ่งพิมพ์ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอีกหลายอย่าง จวีลิกซ์ บุษยกาญจน (2525:39-41) ได้กล่าวไว้ว่า "สิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการอ่านสำหรับตัวผู้อ่านนั้น การรู้อยู่จะเป็นตัวการที่กระตุ้นให้เกิดกิจกรรม และการรู้อยู่อาจจะเกิดขึ้นโดยการใช้เครื่องสื่อต่าง ๆ เช่น วัสดุที่ใช้ในการอ่าน ความสนุกของสิ่งที่อ่าน ความสนใจ และการให้รับทราบผลการอ่านของคน"

ประคิมทรัพย์พรธ สุธรรมวงศ์ (2517 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสามารถในการอ่าน ที่มีผลต่อการเรียนรู้ โดยได้ศึกษาจากสัมฤทธิ์ผลในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในโรงเรียนสาธิต 4 แห่ง พบว่า นักเรียนที่ได้คะแนนจากแบบทดสอบความสามารถในการอ่านสูง จะมีคะแนนสัมฤทธิ์ผลในการเรียนสูงด้วยเช่นกัน

3.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอ่าน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอ่าน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัสดุสิ่งพิมพ์ ได้แก่

- ก. ความยาวของวัสดุที่อ่าน ซึ่งมีผลต่อเวลาอ่านไม่เหมือนกับ วัสดุที่อ่านยาวขึ้นย่อมใช้เวลาเพิ่มขึ้น
- ข. ความยากง่ายของเนื้อหาและการมีความหมายของเนื้อหา
- ค. วัสดุที่อ่านมีความหมายต่อผู้อ่านย่อมจะอ่านได้เร็วขึ้น
- ง. วัสดุที่อ่านง่ายจะอ่านได้เร็วกว่าวัสดุที่อ่านยาก

3.2 อุปสรรคของการอ่าน

สำหรับอุปสรรคของการอ่าน กวีธร สกิริกุล (ข้างใน จรัสลักษณ์ บุญกาญจน 2525:48-51) ได้กล่าวไว้ว่า ขึ้นอยู่กับ

ก. ความยากง่ายในด้านการสื่อความหมายเรื่องราว (readability) สิ่งนี้ขึ้นอยู่กับผู้เขียน ผู้เรียบเรียง หรือผู้ประพันธ์ว่าจะใช้ภาษายากง่าย หรือสละสลวยช่วยให้สนใจในการอ่านได้มากน้อยเพียงใด

ข. ความยากง่ายในรูปตัวหนังสือ และความถูกต้องชัดเจน ได้แก่

- 1) ลักษณะรูปแบบของตัวหนังสือ ตัวหนังสือต้องมีส่วนสูง ส่วนตรง สัดส่วนสมดุล (balance) กับ ในความรู้สึกรู้สึกของผู้อ่าน
- 2) แบบโครงสร้างตัวหนังสือที่เอามาประสมกันเป็นคำ เป็นบรรทัด หรือเป็นหน้า ต้องมีลักษณะที่ถูกต้อง ทำให้อ่านง่าย อยู่ในพวกเดียวกัน หรือคล้ายไปทางเดียวกัน
- 3) ลักษณะการเอาตัวหนังสือมาเรียงเป็นบรรทัด จะต้องกะให้ได้

ช่วงบรรทัดที่พอดีไม่ยาวเกินไป แต่ละบรรทัดไม่ควรชิดกันเกินไป

นอกจากนี้จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่น ๆ อีกด้วย คือ

ค. การออกแบบและการวางหน้า การจัดพิมพ์หนังสือจะต้องเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่านให้หยิบขึ้นมาอ่าน อ่านแล้วจะอ่านนาน อ่านทุกหน้า ทุกบรรทัดติดต่อกันไป ตัวหนังสือต้องอ่านง่าย อ่านสะดวก มีความถูกต้องชัดเจนสูง

ง. รูปร่างของหนังสือ โดยทั่วไปมี 2 แบบ คือ ถ้าหากเปิดหน้าโดยจับด้านยาวของเล่ม เปิดออก เรียกว่าหนังสือแบบ upright และแบบเปิดหน้าโดยจับด้านกว้างของเล่ม เรียกว่าหนังสือแบบ uplong โดยมีความหนาสมดุลงันในความรู้สึกของคนเรา

จ. สีที่ใช้พิมพ์หนังสือและภาพ จะดึงดูดความสนใจของผู้อ่านได้มากกว่า นานกว่า ทำให้เกิดความเข้าใจและจำได้มากกว่าภาพขาวดำ และช่วยให้เกิดความประทับใจ เนื่องจากสีทำให้เกิดภาพเหมือนจริง ก่อให้เกิดอารมณ์ต่าง ๆ ได้ตามที่ผู้ใช้ต้องการ

ฉ. ภาพที่นำมาใช้มีจุดประสงค์ 2 ประการ คือ

1) ใช้เรียกร้องความสนใจจากผู้อ่าน

2) เพื่ออธิบายเรื่องราว เพราะความคิดบางอย่างอธิบายเป็นตัวอักษรได้ยาก ต้องใช้ภาพประกอบ

ช. คำหนังสือในส่วนที่เป็นชื่อเรื่อง หัวเรื่อง จะต้องสะกดตาและตัวหนังสือที่ถ่ายทอดความคิดไปยังผู้อ่านได้ดี ต้องเลือกตัวหนังสือที่อ่านได้ง่าย มีความถูกต้องชัดเจน

ความรู้และทัศนคติ

1. ความรู้

ความรู้ หมายถึง การรับรู้เบื้องต้นซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับผ่านประสบการณ์ โดยการเรียนรู้จากการตอบสนองสิ่งเร้า (S-R) และจัดระบบเป็นโครงสร้างของความรู้ ที่ผสมผสานระหว่างความจำ (ข้อมูล) กับสภาพทางจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ความรู้จึงเป็นความจำที่เลือกสรร ซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง เป็นกระบวนการภายในที่ผู้อื่นจะรับรู้ได้จากการอนุมาน มากกว่าการสังเกตโดยตรง (Rogers 1978 : 208-209)

Benjamin S. Bloom (1967 : 33-207) ได้พูดถึงความรู้ว่า

1.1 ความรู้ ทำให้ทราบถึงความสามารถในการจำ และการระลึกถึง เหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เคยพบมาแล้ว แบ่งออกเป็น

ก. ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาโดยเฉพาะ

ข. ความรู้เกี่ยวกับวิธีและการดำเนินการที่เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ค. ความรู้เกี่ยวกับรวบรวมแนวความคิดและโครงสร้าง

1.2 ความเข้าใจ ทำให้ทราบถึงความสามารถในการใช้สติปัญญา และ

ทักษะเบื้องต้น แบ่งออกเป็น

- ก. การแปลความ คือการแปลจากแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่ง โดยรักษา
ความหมายได้ถูกต้อง
- ข. การตีความ คือขยายจากเนื้อหาเดิมด้วยการสร้างขึ้นด้วยรูปแบบ
ใหม่

1.3 การนำไปใช้

1.4 การวิเคราะห์

1.5 การสังเคราะห์

1.6 การประเมินค่า

Patraick Merediths (1961 : 10) ได้พูดถึงความรู้ว่า จำเป็นต้องมององค์ประ
กอบ 2 ประการ คือความเข้าใจ (Understand) และการคงอยู่ (Retaining) เพราะ
ความรู้ หมายถึง ความสามารถจดจำได้ในบางสิ่งบางอย่างที่เราเข้าใจมาแล้ว

2. ทัศนคติ

ทัศนคติ หมายถึง ทัศนคติว่าบุคคลนั้นคิดและรู้สึกอย่างไรกับคนรอบข้าง วัตถุและสิ่ง
แวดล้อมตลอดจนสถานการณ์ต่าง ๆ โดยทัศนะนั้นมีรากฐานมาจากความเชื่อที่อาจส่งผลถึง
พฤติกรรมในอนาคตได้ ทัศนคติจึงเป็นมิตติของการประเมิน เพื่อแสดงว่าชอบหรือไม่ชอบต่อประ
เด็นหนึ่ง ๆ ซึ่งถือเป็นการสื่อสารภายในบุคคลที่เป็นผลกระทบบ้างมาจากการรับสาร อันจะมีผลต่อ
พฤติกรรมต่อไป (Rogers 1978 : 208 - 209)

Thurstone (1969 : 2) ได้กล่าวว่า ทัศนคติเป็นผลรวมทั้งหมดของมนุษย์เกี่ยวกับ
ความรู้สึกอคติ ความคิด ความกลัวต่อสิ่งบางอย่าง การแสดงออกทางการพูดเป็นความคิด
และความคิดนี้เป็นสัญลักษณ์ของทัศนคติ ดังนั้น ถ้าเราอยากจะวัดทัศนคติ เราก็ทำได้โดยวัดความ
คิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ทัศนคติเป็นระดับของความมากน้อยของความรู้สึกในด้านบวกและลบที่
มีต่อสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นอย่างใดหลายอย่าง เป็นต้นว่า สิ่งของบุคคล บทความ องค์การ
ความคิด ฯลฯ ความรู้สึกเหล่านี้ผู้รู้สึกสามารถบอกความแตกต่างเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

Allport (1935 : 810) กล่าวว่า ทัศนคติ หมายถึงสภาวะความพร้อมทางด้านจิต
ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ สภาวะความพร้อมนี้จะ เป็นแรงที่กำหนดทิศทางของปฏิกิริยาของบุคคลที่จะ
มีต่อบุคคล สิ่งของ หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปแล้วทัศนคติก็คือความรู้สึก ความคิดเห็นต่อ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตนของบุคคล

ทัศนคติอาจแบ่งกว้าง ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1. ทัศนคติทั่วไป (General attitude) ได้แก่ สภาพทางจิตใจอันกว้างขวาง ซึ่งเป็นแนวคิดประจำตัวของบุคคลนั้น เป็นพฤติกรรม บุคลิกภาพอย่างกว้าง ๆ เช่น การมองโลกในแง่ดี การเคร่งครัดในระเบียบประเพณี เป็นต้น
2. ทัศนคติเฉพาะอย่าง (Specific attitude) ได้แก่ สภาพทางจิตใจที่บุคคลมีต่อวัตถุสิ่งของ บุคคลอื่น สถานการณ์ และสิ่งอื่น ๆ เป็นอย่าง ๆ ไป ทัศนคติในวงแคบ เช่นนี้มักแสดงออกในลักษณะที่ว่าชอบหรือไม่ชอบ ถ้าชอบหรือเห็นว่าดีก็เรียกว่า มีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้นถ้าไม่ชอบหรือเห็นว่าไม่ดี ก็เรียกว่ามีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น

ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

1. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง (Specific experiences) เมื่อบุคคลมีประสบการณ์เฉพาะอย่างต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดในทางที่ดีหรือไม่ดี จะทำให้เขาเกิดทัศนคติต่อสิ่งนั้นตามทิศทางที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน
2. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น (Communication) การได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น จะทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ จากผู้อื่นได้
3. สิ่งที่เป็นแบบอย่าง (Models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้โดยขึ้นแรก เมื่อมีเหตุการณ์บางอย่าง บุคคลจะสังเกตว่า บุคคลอื่นปฏิบัติอย่างไรขึ้นต่อไป บุคคลนั้นจะแปลความหมายของการปฏิบัตินั้นในรูปของทัศนคติ
4. ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน (Institutional factors) ทัศนคติหลายอย่างของบุคคลเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องกับสถาบัน เช่น ครอบครัว โรงเรียน หรือหน่วยงาน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของทัศนคติดังกล่าว จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบสำคัญที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงทำให้มนุษย์เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ก็คือ การติดต่อสื่อสาร ทั้งนี้เพราะไม่ว่าทัศนคติจะเกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น สิ่งที่เป็นแบบอย่างหรือความเกี่ยวข้องกับสถาบัน ก็มักจะมีการสื่อสารแทรกอยู่เสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่าการติดต่อสื่อสารเป็นกิจกรรมที่สำคัญเป็นอย่างมาก ที่มีผลทำให้บุคคลเกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ขึ้นได้

นอกจากนี้ ยังมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในเรื่องความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่นำเสนออีกอันหนึ่ง คือ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ซึ่งกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้นอยู่กับความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติก็น่าจะเปลี่ยนแปลง และ เมื่อทัศนคติเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทั้งสามอย่างนี้มีความเชื่อมโยงต่อกัน ฉะนั้นในการที่จะให้มีการ

ยอมรับปฏิบัติสิ่งใด ต้องพยายาม เปลี่ยนแปลงทัศนคติเสียก่อน โดยการให้ความรู้ (Phillip G. Zimbardo, Ebbe. B. Ebbesen and Christina Maslach 1977 : 49 - 53)

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวความคิดด้านความเชื่อทางสุขภาพ

ทฤษฎีความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพ มีกำเนิดมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1950 โดยกลุ่มนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งในขณะนั้นทำงานให้กับหน่วยบริการสาธารณสุขของประเทศสหรัฐอเมริกา แรกทีเดียว ทฤษฎีนี้ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมการป้องกันโรค (Preventive Behavior) ของคน ทฤษฎีนี้พยายามจะวิเคราะห์แรงจูงใจของคนในเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพ โดยต้องการจะตอบคำถามที่ว่า "ทำไมประชาชนจึงไม่มารับการตรวจสอบโรคขั้นต้น (Screening Test) ก่อนที่จะเกิดอาการผิดปกติขึ้น" ต่อมาทฤษฎีนี้ได้ถูกนำไปใช้เพื่ออธิบายพฤติกรรมอื่น ๆ อีก เช่น พฤติกรรมตอบสนองของคนไข้ต่ออาการแสดง (Symptom) ต่าง ๆ และพฤติกรรมคนไข้ในการปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์

ทฤษฎีความเชื่อทางสุขภาพได้ถูกพัฒนามาจาก ทฤษฎีจิตวิทยาของเลวิน (Lewin) ซึ่งเป็นบิดาทางจิตวิทยาทางสังคม ทฤษฎีของเลวิน มีสมมติฐานว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัย 2 ประการคือ

1. ค่านิยม หมายถึง ค่านิยมที่แต่ละบุคคลมีต่อจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่ง
2. การคาดการณ์ ของแต่ละบุคคลเกี่ยวกับสภาพความเป็นไปได้ หรือความสามารถของบุคคลนั้น ๆ ในการประกอบกิจกรรม เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตนตั้งเอาไว้

ต่อมา นักจิตวิทยากลุ่มหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วย ฮอคคอบม (Hochbaum) เลเวนทาล (Leventhal) เคเจเลส (Kegeles) และโรเซนสต็อก (Rosenstock) ได้ร่วมกันนำเอาหลักการของเลวินมาใช้ เพื่ออธิบายพฤติกรรมทางสุขภาพของมนุษย์ ซึ่งพอจะสรุปคร่าว ๆ ได้ว่า คนจะแสดงพฤติกรรมทางสุขภาพ เมื่อ

1. บุคคลนั้น มีความต้องการหรือค่านิยมที่จะหลีกเลี่ยงความเจ็บไข้หรือมีความต้องการที่จะมีสุขภาพที่ดีขึ้น
2. บุคคลนั้น มีความเชื่อว่าพฤติกรรมทางสุขภาพนั้น ๆ จะช่วยป้องกันหรือบรรเทาอาการเจ็บไข้ได้ และตนเองสามารถที่จะทำพฤติกรรมนั้น ๆ ได้

ทฤษฎีความเชื่อทางสุขภาพ มุ่งองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1.1 การรับรู้เกี่ยวกับโอกาสเสี่ยงต่อการเจ็บไข้ (Perceived Susceptibility) หมายถึง การรับรู้ถึงโอกาสหรือความเป็นไปได้ของการเกิดโรคของแต่ละบุคคล การรับรู้เรื่องนี้ได้รับอิทธิพลมาจาก การคาดการณ์ล่วงหน้าเกี่ยวกับโอกาสการเกิดโรค ความเชื่อหรือการยอมรับในวิธีการวินิจฉัยโรค ความเชื่อในโอกาสการเจ็บไข้ทั่วไป และความเชื่อในโอกาสที่จะมีการสัมผัสได้

1.2 การรับรู้เกี่ยวกับความรุนแรงของโรค (Perceived Severity) หมายถึงการรับรู้เกี่ยวกับความรุนแรงของโรคหากปล่อยโรคนั้นไว้โดยไม่รักษา การรับรู้อันนี้จะผันแปรในแต่ละบุคคล และจะครอบคลุมไปถึงการประเมินผลเกี่ยวกับผลเสียอันเนื่องมาจาก การรักษาทางการแพทย์อันได้แก่ ความตาย ความพิการ และความเจ็บปวด และผลเสียต่อเบื้องทางสังคม เช่น ผลเสียในการทำงาน ชีวิตครอบครัว และสภาพทางสังคม

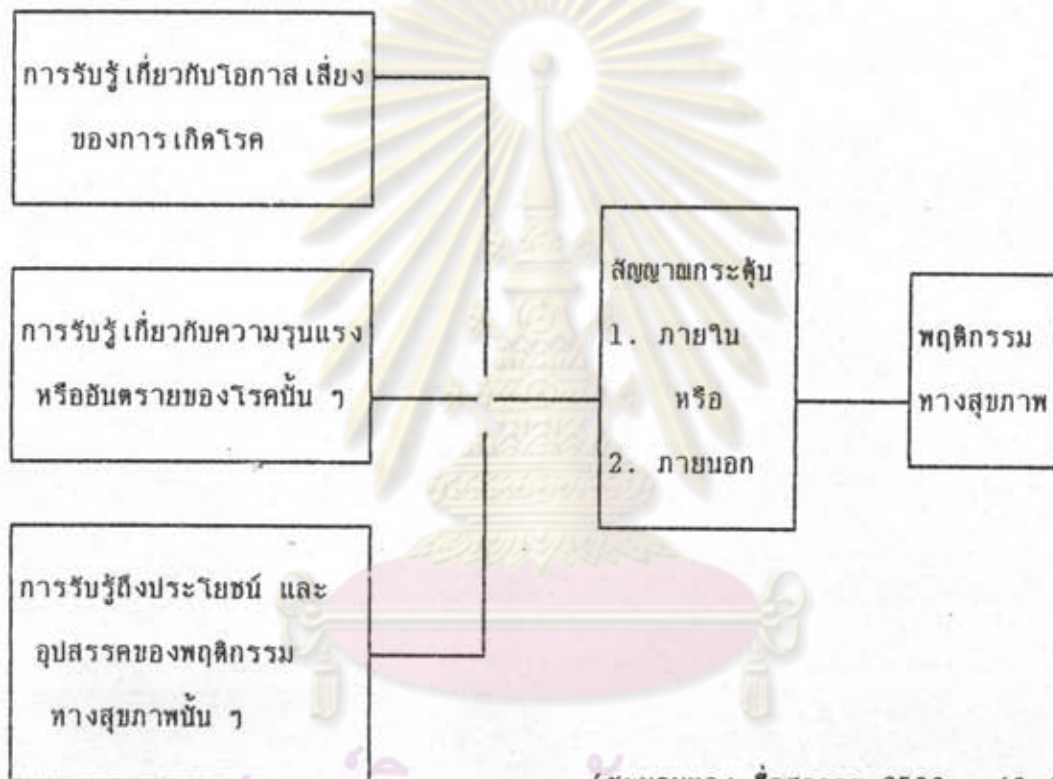
1.3 การรับรู้เกี่ยวกับประโยชน์ที่จะได้รับ (Perceived Benefit) หมายถึง การรับรู้ หรือความรู้สึกที่ว่าพฤติกรรมทางสุขภาพนั้น ๆ จะช่วยลดความรุนแรงเกี่ยวกับโรคได้ และตนเองสามารถกระทำพฤติกรรมนั้น ๆ ได้ ทั้งนี้เนื่องจากว่าแม้การยอมรับหรือการรับรู้เกี่ยวกับโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคหรือเจ็บไข้ ซึ่งเชื่อว่ามี ความรุนแรงและเจ็บอันตราย จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพ แต่ไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดว่าพฤติกรรมนั้น ๆ จะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน การเกิดของพฤติกรรมยังต้องอาศัยการรับรู้ว่าคุณเองมีความสามารถทำได้ และทำแล้วจึงเกิดประโยชน์หรือลดความรุนแรงของโรคได้

1.4 การรับรู้ถึงอุปสรรคในการประกอบพฤติกรรมนั้น ๆ (Perceived Barrier) หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับผลในทางลบ หรือผลอันไม่พึงประสงค์ ในการประกอบพฤติกรรมนั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องขัดขวางการเกิดของพฤติกรรมทางสุขภาพได้มาก หากบุคคลนั้นประเมินว่า ผลอันไม่พึงประสงค์จากพฤติกรรมสุขภาพ คือค่าใช้จ่าย ความเจ็บปวด การเสียเวลา และความไม่สะดวกต่าง ๆ เป็นต้น

1.5 การได้รับ "สัญญาณกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม" (Cue to Action) สัญญาณกระตุ้นนี้แบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ สัญญาณกระตุ้นจากภายในร่างกาย เช่น อาการผิดปกติต่างๆทางร่างกาย และสัญญาณกระตุ้นจากภายนอกร่างกาย เช่น ข่าว หรือการประชาสัมพันธ์โฆษณาทางวิทยุโทรทัศน์ การติดต่อพูดคุยระหว่างบุคคล หรือการส่งจดหมายเตือนจากเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาล ฯลฯ

การรับรู้ทั้งหมดนี้จะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับความแตกต่างของพื้นฐานทางครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และประสบการณ์เกี่ยวกับโรคหรือเกี่ยวกับพฤติกรรมทางสุขภาพนั้น ๆ

โดยสรุป ทฤษฎีความเชื่อทางสุขภาพมีองค์ประกอบและโครงสร้าง ซึ่งสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

(ชานวนทอง สื่อสุวรรณ 2530 : 42-44)

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสื่อสิ่งพิมพ์ เฉพาะกิจนี้ได้มีผู้กล่าวไว้หลายคน เช่น Adams (อ้างใน เป็น นวนคงรอด 2528 : 37) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อเฉพาะกิจว่า มีความสำคัญต่อการเผยแพร่พฤติกรรม เพราะเป็นสื่อที่จัดทำขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และการใช้สื่อเฉพาะกิจเป็นการให้ความรู้และข่าวสารที่เป็นเรื่องราวด้านรายละเอียด แก่กลุ่มเป้าหมายที่ได้รับจากสื่อบุคคล เนื่องจากสามารถนำมาอ่านทบทวนได้ตลอดเวลา

อานวย บุญชวน (2523 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง หนังสือพิมพ์สารผู้ใหญ่ : สิ่งพิมพ์สำหรับชนบท พบว่า ในช่วงระยะเวลา 6 เดือน เนื้อหาสาระของหนังสือพิมพ์สารผู้ใหญ่ที่ลงตีพิมพ์มากที่สุดคือ ด้านเกษตรกรรม รองลงมาได้แก่ด้านเศรษฐกิจ ด้านอนามัย ด้านการทำมาหากิน และด้านหน้าที่พลเมืองและกฎหมาย ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำได้แก่ เนื้อหาสาระบางเรื่องไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เพราะหนังสือพิมพ์สารผู้ใหญ่ เป็นหนังสือพิมพ์ที่ผลิตจากส่วนกลาง การเขียนต้นฉบับควรให้อ่านง่ายและถูกต้อง ชัดบุคลากรในหารดำเนินงานและการตรวจสอบที่อยู่ของผู้รับ

วิไล แยมสาขา (2524:85 - 86) ได้ทำการศึกษาเรื่องความคิดเห็นของผู้อ่านหนังสือพิมพ์สารผู้ใหญ่ในจังหวัดราชบุรี เกี่ยวกับบทบาทหนังสือพิมพ์สารผู้ใหญ่ที่มีต่อการรณรงค์ด้านการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรพบว่า เป็นสื่อที่มีประโยชน์มาก ให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ผู้อ่านส่วนใหญ่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง และมีการศึกษาระดับป.4 - 7 มากที่สุด

USOM และกรมพัฒนาชุมชน (Nancy Dammann อ้างใน ลักขณา มนธาคุณลิน 2524 : 12-14) ได้ศึกษาประเมินคุณค่าเอกสารเผยแพร่ พบว่า

1. ผู้ที่ได้อ่านเอกสารเผยแพร่จะตอบคำถามได้มากกว่าผู้ที่ไม่ได้อ่าน
2. คนที่อ่านออกเขียนได้ จะตอบคำถามได้ถูกต้องเป็นส่วนมาก
3. มีจำนวนผู้ที่อ่านออกเขียนได้ เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง โดยที่ผู้ตอบส่วนใหญ่ จะใช้เวลาอ่านเอกสารนานพอสมควร และมีปัญหาในการทำความเข้าใจเนื้อหาด้วย
4. คนส่วนใหญ่ตอบได้ว่า เป็นเอกสารเรื่องอะไร แต่มีจำนวนน้อยที่ตอบคำถามยาก ๆ ได้

โดยที่ ผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-29 ปี มีความสามารถในการอ่านเขียนได้สูงที่สุด รองลงมาได้แก่ช่วงอายุ 30-49 ปี ส่วนช่วงอายุ 50 ปี ขึ้นไปนั้น ความสามารถในการอ่านเขียนค่อนข้างน้อย

จากการศึกษาของเนิน นวนคงรอด (2528 : 62 - 63) ในเรื่องของสื่อเฉพาะกิจที่ใช้ในโครงการเร่งรัดการป้องกันและกำจัดหุบ เป็นหนักในนาข้าว พบว่า สื่อเฉพาะกิจที่ใช้มีบทบาทในการให้ความรู้มากกว่าสื่อบุคคล และได้ตั้งข้อสังเกตผลการวิจัยในครั้งนี้ว่าที่เป็นเช่นนี้อาจจะ เนื่องมาจากสื่อเฉพาะกิจที่จัดขึ้นนั้น เป็นสื่อที่อยู่ใกล้ตัว และเกษตรกรสามารถแสวงหาความรู้จากสื่อได้ตลอดเวลา ประกอบกับเนื้อหาที่ไม่ยากนัก ดังนั้น เกษตรกรอ่านแล้วจึงสามารถนำผลไป

ปฏิบัติได้ และ จากการศึกษาบทบาทของสื่อ เฉพาะกิจ เพื่อให้ความรู้ เรื่องอนามัยครอบครัวแก่สตรีวัยเจริญพันธุ์อายุ 15 - 45 ปี ของลักษ์ดา มนธาคุผลิน (2524 : 94) พบว่า หลังแจกเอกสารแล้วผู้ได้รับเอกสารเผยแพร่ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นกว่าผู้ที่ไม่ได้รับแจก ผู้ที่มีการศึกษาคำ และผู้ที่อ่านเอกสารเผยแพร่บ่อยครั้งจะได้รับสัมฤทธิ์ผลมากกว่าผู้ที่อ่านน้อยครั้ง

ในการศึกษาการใช้สื่อมวลชน และการแพร่กระจายข่าวสารเพื่อกิจกรรมด้านการพัฒนาชนบทของ ศิริชัย ศิริกายะ (2531 : 65) พบว่า สื่อเฉพาะกิจมีบทบาทในการให้ ความรู้สูงกว่าสื่อบุคคล และเสนอแนะให้เจ้าหน้าที่ตำบล เกษตรจังหวัด หรือทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้กระจายสื่อเฉพาะกิจไปถึงมือเกษตรกรให้มากยิ่งขึ้น

บุญสม ยอดมาลี ศรีเชาว์ วิหคโต และนริศ นามศรี (2528:ก - ข) ได้ทำการวิจัย เรื่องการใช้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน ในหมู่บ้านโครงการศูนย์บริการข่าวสารข้อมูล เพื่อการเรียนรู้ในอำเภอ (ศขอ.) และหมู่บ้านทั่ว ๆ ไปในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า

1) ความเหมาะสมของเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ผลิตในท้องถิ่น เอกสารมีเหมาะสมในเรื่องของตัวหนังสือ ขนาดของตัวหนังสือ และรูปเล่มเอกสาร ส่วนรูปภาพประกอบมีจำนวนน้อยเกินไป เนื้อหาในเอกสารมีความสั้นพอดี มีความเข้าใจในเนื้อหาอยู่ในระดับพอใช้ และสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

2) การใช้บริการและความต้องการด้าน เอกสารสิ่งพิมพ์ของประชาชนในเรื่องราวด้านเกษตร อนามัย การพัฒนาหมู่บ้าน การศึกษา และการค้าขายการตลาดมีคนต้องการมาก

3) ความสัมพันธ์ระหว่างประเภท หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านในโครงการทดลองกับหมู่บ้านทั่ว ๆ ไป กับการใช้บริการเอกสารสิ่งพิมพ์ สรุปได้ว่า ประชาชนในหมู่บ้านโครงการทดลองกับหมู่บ้านทั่ว ๆ ไป มีความแตกต่างกันในเรื่องความต้องการ เนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เรื่องที่ต้องการอ่านเอกสาร และความเต็มใจในการซื้อเอกสาร

เบ็ญจวรรณ สาระเกษศรีน (2528:96-97) ได้ศึกษาสภาพการอ่านและความสนใจในการอ่านของประชาชนในอำเภอเมือง ชุมพร จังหวัดชุมพร ผลการวิจัยพบว่าประชาชนส่วนมากอ่านหนังสือพิมพ์ เพราะเห็นว่าหนังสือพิมพ์มีเนื้อหาสาระที่เคลื่อนไหว แปลกใหม่และทันสมัยอยู่เสมอ ในด้านความสนใจในการอ่านของประชาชนนั้นพบว่า ประชาชนสนใจอ่านหนังสือเกี่ยวกับแรงงานมากที่สุด เพราะเห็นว่า แรงงานเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอาชีพโดยตรงซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต นอกจากนั้นแล้วประชาชนยังสนใจอ่านเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัย การเลือกซื้อ การประกอบและการถนอมอาหาร การป้องกันและการรักษา การปฐมพยาบาลอยู่ใน

ระดั้มากอีกด้วย

สุชิน เพ็ชรรักษ์ (2528:9-20) ได้รายงานการประเมินผลโครงการการทดลองศูนย์บริการข่าวสารข้อมูล อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ความคิดเห็นของผู้รับบริการข่าวสารข้อมูลมีความสนใจเกี่ยวกับเนื้อหาด้านการเกษตรมากที่สุด รองลงมาคือ เนื้อหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย เรื่องการรักษาสุขภาพ การใช้ยาชนิดต่าง ๆ การป้องกันโรคการรักษาสุขภาพเด็กอาหารและโภชนาการ

นอกจากนี้ เสวก บักร่อง (2529:59-60) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องคุณลักษณะของหนังสือพิมพ์ผาผึ้ง และจุลสารสำหรับชาวชนบท ตามแนวคิดของผู้รับบริการจากที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ในจังหวัดนครปฐม พบว่า ผู้ที่ใช้บริการเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ส่วนใหญ่อายุ 40 ปีขึ้นไป มีความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ สุขภาพอนามัย และการวางแผนครอบครัว สนใจในเรื่องที่มีภาพประกอบและภาพจะดั่งเป็นภาพถ่ายหรือภาพวาดเหมือนของจริงก็ได้

ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา จำเป็นต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสื่อที่จะใช้เป็นอย่างมาก เพื่อให้ข่าวสารเข้าถึงประชาชนและได้รับการยอมรับจากประชาชนเป้าหมายให้มากที่สุด การพัฒนานั้น ๆ จึงจะประสบความสำเร็จ สื่อแต่ละชนิดย่อมมีข้อดีข้อเสียอยู่ในตัวของมันเอง ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นว่าสื่อมวลชนนั้น แม้จะมีบทบาทในการเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าประสบความสำเร็จหรือได้รับการยอมรับเสมอไป เพราะมีโอกาสให้เกิดการเลือกรับเนื้อหาข่าวสารมาก การใช้สื่อเฉพาะกิจ ซึ่งได้แก่ โปสเตอร์ และเอกสารเผยแพร่เฉพาะในเรื่องต่าง ๆ จึงเข้ามาช่วยเสริมบทบาทในการพัฒนาได้ เนื่องจากสื่อเฉพาะกิจนั้นจะได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับผู้รับสาร เฉพาะกลุ่ม สามารถดึงดูดความสนใจ สร้างทัศนคติ และถ่ายทอดความรู้ได้ตรงตรงวัตถุประสงค์ ซึ่งจากผลการวิจัยที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า มีบทบาทและมีความสำคัญสูงในการถ่ายทอดความรู้และข่าวสารการพัฒนาสู่ประชาชน